

תשובה בענין הכניסה להר הבית בזמן הזה

שאלה ממחנות רמה בישראל: האם מותר להיכנס לשטח הר הבית בזמן הזה?

תשובה:

שנינו במשנה כלים א': וי-ט':

עשר קדושות הן: ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות...הר הבית מקודש ממנו - שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל [=שטח של עשר אמות מסביב למקדש] מקודש ממנו - שאין גוים וטמא מת נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו - שאין טבול יום [מי שטבל אבל עדיין לא העריב שמשו] נכנס לשם, ואין חייבים עליה חטאת [אם נכנס בשוגג או כרת אם נכנס במזיד]. עזרת ישראל מקודשת ממנה - שאין מחוסר כפורים [טמא שעדיין לא הביא קרבנו לכפרה] נכנס לשם, וחייבין עליה חטאת [אם נכנס בשוגג וכרת אם נכנס במזיד]...

כך פוסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה ז': ט"ו-י"ח אולם הוא מוסיף משפט אחד חשוב לגבי הר הבית ע"פ הגמרא בפסחים ס"ז ע"א ומקבילות: "ומותר להכניס המת עצמו להר הבית ואין צריך לומר טמא מת שהוא נכנס לשם." (שם הלכה ט"ו).

כל הפוסקים שדנו בשאלתנו ניסו לברר אם קדושות אלה קיימות אף בזמן הזה. התשובה תלויה במחלוקת תנאים ואמוראים בגמרא (שבועות ט"ז ע"א, מגילה י' ע"א, זבחים ק"ז ע"ב, יבמות פ"ב ע"ב) ובמחלוקת הרמב"ם והראב"ד (הלכות בית הבחירה ו': י"ד-ט"ז). לפי הרמב"ם הקדושה הראשונה שקדשה שלמה המלך בבית ראשון "קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא" והטעם הוא "לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטילה והרי הוא אומר 'והשמותי את מקדשיכם' (ויקרא כ"ו: ל"א) ואמרו חכמים אע"פ ששמומין." מאידך, לפי הראב"ד קודשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא "לפיכך הנכנס עתה שם [לעזרת ישראל?] אין בו כרת".

טעמו של הרמב"ם שהשכינה אינה בטילה אינו מוכח כלל וכלל כי הדרשה המובאת על ידו ממגילה כ"ח ע"א עוסקת בבית הכנסת, לא בבית המקדש. יתר על כן יש דעות סותרות לגבי מקום השכינה לאחר החרבן (ראש השנה ל"א ע"א; שמות רבה פרשה ב', סימן ב', מהד' שנאן, עמ' 104-105; סנהדרין צ"ו ע"ב, יומא כ"א ע"ב, ורש"י לסוכה נ"ג ע"א ד"ה אם אני כאן) ולכן עדיף לא להסתמך על נימוק זה.

מכל מקום הרבה ראשונים ואחרונים פסקו ע"פ רבי יהושע, ר' יוחנן, רב הונא, והרמב"ם שאסור להיכנס להר הבית בזמן הזה "מחשש שמא יימשך למקום האסור בחיל או בשטח שהיה שם העזרה [=עזרת ישראל] שהוא באיסור כרת אף בזמן הזה" "והיום כולנו טמאי מתים".¹

ברם, דומה שכל הפוסקים האלה החמירו יתר על המידה וכי יש הרבה צדדים להתיר את הכניסה לחלק מהר הבית מהטעמים המפורטים להלן:

1. כאמור, יש ספק גדול בגמרא אם קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא אם לאו. כמו כן, עדיין קיים ספק אם הלכה כהרמב"ם או כהראב"ד כפי שהרבה אחרונים הדגישו² יתר על כן, אף אם הלכה כהרמב"ם, יש כמה סיבות להתיר את הכניסה לחלק מהר הבית.

2. אנו יודעים שמתקופת התנאים ולפחות עד המאה החמש-עשרה היו יהודים שנכנסו ואף התפללו על הר הבית בפועל.

א. שנינו בספרי דברים, פיסקא מ"ג, עמ' 95 (ומקבילות):

שוב פעם אחת היו עולים לירושלם. הגיעו לצופים קרעו בגדיהם, הגיעו להר הבית וראו שועל יוצא מבית קדש הקדשים התחילו הם בוכים ורבי עקיבה מצחק וכו'.

ב. למדנו בסדר אליהו רבה, פרק כ"ח, מהד' איש שלום, עמ' 149:

פעם אחת נכנס רבי צדוק (תנא, דור א'-ב') לבית המקדש וראה את בית המקדש חרב. אמר: אבי שבשמים, החרבתה את עירך ושרפת את היכלך וישבתה ושלוחה (ושקדת) [ושקטתה]...שוב פעם אחת נכנס ר' נתן (תנא, דור ד') לבית המקדש ומצא בית המקדש חרב וכותל אחד עומד...

ג. שנינו בתוספתא ברכות ו': ב', מהד' ליברמן, עמ' 33 (ומקבילות): בן זומא (תנא, דור ג') כשראה אוכלסין בהר הבית או' ברוך מי שברא את אלו לשמשני...

ד. גרסינן בירושלמי פסחים ז': י"א, ל"ה ע"ב: ר' יוחנן בר מדייא (=מרייא, דור ה', א"י) בשם ר' פינחס (דור ד', א"י): מן מה דאנן חמיי רבנן שלחין סנדליהון תחת האגוף של הר הבית הדא אמרה שלא קידשו תחת האגוף של הר הבית.

האיגוף הוא השטח בתוך חומת הר הבית שמתחת למשקוף השער. ר' פינחס אומר שהיות שהחכמים חולצים סנדליהם תחת האיגוף על פי ההלכה שאסור להיכנס להר הבית במנעל (משנה ברכות ט': ה') הוי אומר שהאגוף איננו חלק של הר הבית. מכאן ראייה שהחכמים באותה תקופה היו נכנסים להר הבית לעתים תכופות.

ה. הנוסע הנוצרי מבורדו שהיה בירושלים בשנת 333 מספר שהיהודים היו נוהגים לבוא שנה שנה להר הבית בתשעה באב לקונן על חורבות המקדש ולקרוע בגדיהם. הוא מוסיף שעל יד שתי אנדרטות של אדריינוס היתה אבן נקובה שעליה היהודים היו יוצקים שמן.^{2א}

ו. לפי פיוט של ר' אלעזר בירבי קיליר (עזרא פליישר, תרביץ נ"ד, תשמ"ה, עמ' 401) ולפי ספר זרובבל (מהד' י. אבן שמואל, מדרשי גאולה, ת"א, תש"ג, עמ' 78) לאחר שהפרסים כבשו את ירושלים בשנת 614 הם הרשו ליהודים לבנות את המזבח מחדש ולהקריב עליו קרבנות. אם כן, ברור שיהודים נכנסו לתחום הר הבית וכנראה אף לתחום המקודש שבו.

ז. בן-ציון דינבורג הוכיח ע"י עדות של רבנים, קראים, וקטעי גניזה שהיה "בית תפילה ומדרש" על הר הבית בתקופה המוסלמית בין המאה השביעית והאחת עשרה.³

ח. הרמב"ם בעצמו ביקר בהר הבית ב-14 לאוקטובר 1165. כך מוסר ר' אלעזר אזכרי בספרו ספר חרדים שחובר בצפת בשנת 1588 (בשער התשובה, פרק ס"ה במהד' ירושלים, תשמ"א, עמ' רנ"ג-רנ"ד):

וכן מצאתי בסוף שיטה אחת שהעתיק הנעלה רבי שמואל בר אברהם שקייל ז"ל בעכו מכתובת יד הרב רבינו משה מאור הגולה. כך היה כתוב שם "...וביום שלישי בשבת, ארבעה ימים לירח מרחשון, שנת שש ועשרים ליצירה, יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי ביום חמישי ו' ימים לירח מרחשון..."

ט. ר' מנחם המאירי (פרובנס, 1249-1315) מעיד בבית הבחירה לשבועות ט"ז ע"א (מהד' לנגה, ירושלים, תשכ"א, עמ' 29): "והמנהג פשוט ליכנס לשם לפי מה ששמענו".

י. בשנים 1476-1478 פרצה מריבה בין היהודים לבין המוסלמים בנוגע לביכ"נ הרמב"ן. השופט הערבי שרשם את תולדות הפולמוס משיח לפי תומו שמנהיגי היהודים באו למסגד אלאקצא במהלך הפרשה וכידוע אלאקצא נמצא בדרום הר הבית.⁴

3. כפי שהרמב"ם הדגיש לעיל, אין איסור של כניסת טמאי מתים להר הבית. רק אסור לטמא מת להכנס לחיל ולעזרת הנשים והאיסור החמור של חיוב כרת חל רק על עזרת ישראל ולפנים.

פרט זה נרמז אף בלשון כל החכמים הקדומים שהובא לעיל (בהערה 1 בסעיף הראשון). כולם מדברים על איסור כניסה "במקום המקדש", "במקום הבית", "במקום המקדש ועזרות" וכדומה. אף אחד מהם אינו אוסר את הכניסה ל"הר הבית" בניגוד להרבה פוסקים של ימינו. זאת אומרת, אם נוכל לתחום את התחום המקודש של בית המקדש על מה שמכונה היום "הר הבית" נוכל

לקבוע היכן מותר להכנס והיכן אסור. ובאמת, מחקר כזה כבר נעשה ע"י הרדב"ז שחי (בין השאר בירושלים) במאה השש עשרה וע"י קבוצה של רבנים וחוקרים במאה העשרים.⁵

המקורות העיקריים לתחומי בית המקדש בימי הבית השני הם משנה מדות ויוספוס במלחמות היהודים ה' ה' ובקדמוניות ט"ו י"א. ישנן הרבה סתירות בין מקורות אלה אולם יש הסכמה כמעט כללית בקרב הרבנים והארכיאולוגים לגבי שתי נקודות בסיסיות:

(1) הר הבית היום גדול בהרבה (1500 מטר מסביב) מהר הבית המתואר אצל יוספוס (1200 או 800 מטר מסביב) או משנה מדות ב': א' (ת"ק על ת"ק אמה = 1000 מטר מסביב בערך). דבר זה הודגש כבר בפסקי תוספות למסכת מדות (סעיף ה'): "וההר היה גדול הרבה מת"ק על ת"ק, אלא לא היה קדוש אלא ת"ק על ת"ק". ברור שכל החלק הדרומי של הר הבית מדרום לשער המוגרבים וכל החלק הצפוני מצפון לרחבה הגבוהה של כיפת הסלע הם תוספות של המלך הורדוס (ראה יוספוס, מלחמות א', כ"א, א', מהד' שמחוני עמ' 88) שאינם כלולים בתחום המקודש של הר הבית הנזכר במשנה הנ"ל.⁶

(2) הסלע שמתחת לכיפת הסלע הוא אבן השתיה שעמדה מתחת לקדש הקדשים⁷ או הוא יסוד המזבח בבית המקדש.⁸ כתוצאה יש מעט מאד חילוקי דעות לגבי תחומי בית המקדש בצפון ובדרום (ראה במפות). יש ספק בעיקר לגבי תחומי ביהמ"ק במזרח ובמערב כי הדבר תלוי במיקומו המדוייק של אבן השתיה.

סיכומו של דבר, בלי להיכנס לפרטי פרטים של מדידה (ראה וינגרטן, בן-ישר, והמפות להלן) מותר להיכנס לדרום הר הבית ע"י מסגד אל-אקצה ומדרום לשער המוגרבים. כמו כן, מותר להיכנס לצפון הר הבית מצפון לרחבה המורמת של כיפת הסלע. מצד שני, לית מאן דפליג שאסור להיכנס לכיפת הסלע או באמצע ההר כי זהו השטח של עזרת ישראל ו/או קדש הקדשים. לכן עדיף לא להיכנס בכלל לרחבה המורמת שמסביב לכיפת הסלע. יש ספק רק בקשר לצדדים של אמצע ההר. בצד מערב יש להישאר קרוב לכותל המערבי

כדי להימנע מאזור קדש הקדשים ובצד מזרח יש להישאר קרוב מאד לצד המזרחי כדי להימנע מאזור החיל ועזרת הנשים (ראה במפות).

יש להוסיף עוד פרט אחד חשוב. קשה להרבה יהודים מודרניים לקבל את המושג של טומאת מתים וכתוצאה יזלזלו בכל האיסור הנידון כאן. לכן ראוי להדגיש שיש עוד סיבה להימנע מהכניסה לשטח בית המקדש - משום מצוות מורא מקדש. נאמר בתורה "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'" (ויקרא י"ט:ל') ודרשינן בגמרא (יבמות ו' ע"א-ע"ב והשוה ספרא קדושים פרשה ג' פרק ז')

לכדתניא...נאמרה שמירה בשבת ונאמרה מורא במקדש, מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת, אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. ואי זו היא מורא מקדש? לא יכנס אדם בהר הבית במקלו, במנעלו, בפונדתו, ובאבק שעל גבי רגליו, ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר. ואין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים. בזמן שאין ביהמ"ק קיים מניין? תלמוד לומר 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו' מה שמירה האמורה בשבת לעולם, אף מורא האמורה במקדש לעולם.

וכך פוסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה ז' ז'. לכן ראוי לכל יהודי להימנע מהכניסה לאזור האמצעי של הר הבית הן משום איסור הכניסה לתחום המקודש בהר הבית והן משום מצוות העשה של מורא מקדש.⁹

הרב דוד גולינקין

בהסכמת: הרב טוביה פרידמן, יושב ראש.

הערות

1. אלה הם האוסרים בסדר כרונולוגי: ר' אליעזר ממיץ בספר יראים השלם, סימן רע"ז, עמ' 314; ר' ברוך מוורמייזא בספר התרומה, מהד' ווארשא, עמ' 124; ר' אישתורי הפרחי בספר כפתור ופרח, פרק ו', מהד' לונץ, עמ' פ"א-פ"ב; ר' אלכסנדר זוסלין הכהן בספר האגודה לשבועות, סימן ד', דפ' קראקא, דף נ"ה ע"א; מהרי"ל, הל' יו"כ, דפ' ירושלים, תשל"ח, דף מ"ח ע"ב; ר' שמעון בר צמח דוראן בספר התשב"ץ, חלק ג', סימן ר"א; מגן אברהם לשו"ע או"ח תקס"א, ס"ק ב'.
הרב קוק, שו"ת משפט כהן, סימן צ"ו = י. שציפנסקי, א"י בספרות התשובות, כרך ג', ירוש', תשל"ט, עמ' רנ"ג ואילך; ר' עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, כרך ה', חלק יו"ד, סימן כ"ו = שציפנסקי, שם, עמ' רנ"ט ואילך = תורה שבעל פה, י', תשכ"ח, עמ' נא-סא; ר' אליעזר וולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק י', סימן א', דף ט"ו ואילך = שציפנסקי, שם, עמ' רס"ז ואילך; ר' בצלאל ז'ולטי, תורה שבעל פה, י', תשכ"ח, עמ' לט-מה; ר' חנוך זונדל גרוסברג, נועם י"א, תשכ"ח (הציטוט בטקסט לקוח משם); ר' שלמה חיים הכהן אבינר, שנה בשנה, תשמ"ו, עמ' 174-175; וראה הכרוז של חמישים רבנים ודיינים המובא אצל שציפנסקי, שם, עמ' רס"ד, הערה 10.
2. ראה החומר שאסף ר' שמואל הכהן וינגרטן בתורה שבעל פה י"א (תשכ"ט), עמ' קפ"ו-קפ"ז.
- א2. מקורות א'-ה' מובאים ע"י שמואל ספראי, "העלייה לרגל לירושלים לאחר חורבן בית שני", פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני (ספר זכרון לשליט), ירושלים תשמ"א, עמ' 376-393. על הנוסע מבורדו ראה גם בן-ציון דינבורג, "בית תפלה ומדרש ליהודים על הר הבית בימי הערבים", ציון ג' (תרפ"ט), עמ' 78, ושמחה אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים, 1955, עמ' ע"ג.
3. במאמרו הנ"ל (בהערה הקודמת), עמ' 87-54. יש עוד הרבה הוכחות לנוכחות יהודית בהר הבית בתקופה זאת. ראה משה שובה, "היהודים והר הבית אחרי כבוש ירושלים ע"י עומר", ציון ב' (תרפ"ז), עמ' 99-107.

- ; יהודה יצחק יחזקאל, "הכתל המערבי", ציון ג' (תרפ"ט), עמ' 107-120 ; א.ל. סוקניק, "הכתבות היהודיות בהר הבית", ציון ד' (תר"ץ), עמ' 136-141 ; ב. דינור, "כתובות-עליה בהר הבית מימי ראשית הכבוש הערבי", ציון כ,א (תשט"ז), עמ' 50-63.
4. יצחק יחזקאל יהודה, "קורות בה"כ של הרמב"ן ז"ל", ירושלים של לונץ ג' (תרמ"ט), עמ' 75-76. יש לציין שלאור כל ההוכחות שהובאו כאן דברי הרב אבינר (לעיל, סוף הערה 1) טעונים תיקון.
5. שו"ת רדב"ז, חלק ב', סימן תרצ"א. לסיכום יפה ומפות של השיטות השונות ראה מאמרו הנ"ל של וינגרטן (לעיל, הערה 2) עמ' קמ"ט-רי"א ומנחם בן-ישר, "הכניסה להר הבית לאור המימצאים הארכיולוגיים וההנדסיים", תורה ומדע א' (תשל"א), עמ' 21-33 ושוב כנספח בסוף הספר של מרדכי בר-יוסף, ירושלים והמקדש מאז ועד עתה, ת"א, תשל"ד. ועכשיו אפשר להוסיף את שיטת הרב גורן שפורסם יחד עם מפה ב- *In Local Supplement of The Jerusalem Post*, Fri. Jan. 4 1986, pp. 1 & 3 Jerusalem, וינגרטן הוא היחידי שבאמת הבין את דברי הרדב"ז - ראה שם עמ' קס"ט - קע"א. הרבה ממסקנותי מבוססות על דברי וינגרטן ובן-ישר ומפותיהם.
6. ראה מ. אבי-יונה, "ירושלים בימי הבית השני", ספר ירושלים, כרך א', ירוש'ת"א, תשט"ז, עמ' 396-397, 414-415 עם מפה וברוך קנאל, "הר הבית בימי בית שני", האומה ו' (תשכ"ח), עמ' 486-497 ובמיוחד עמ' 493.
7. ראה הוכחות אצל וינגרטן (לעיל הערה 2), קנ"ו-קנ"ח ואצל שמואל שפר, הר הבית: נזר תפארתנו ואתר תקותנו, ירושלים, תשמ"א, עמ' 112-114.
8. ראה סיכום אצל בן-ישר (לעיל, הערה 5), עמ' 28-29.
9. אני מודה למו"ר פרופ' ישראל לויך שעזר לועד ההלכה בליבון השאלות הארכיאלוגיות ולמו"ר פרופ' שמא פרידמן שאיתו התייעצתי בנושא הנידון.